

MERLEAU-PONTY'DE KLASİK VE MODERN DÜNYA AYRIMI BAĞLAMINDA ALGININ KONUMU

Hayyam CELİLZADE¹

ÖZ

Merleau-Ponty, Husserl'in fenomenolojisine Heidegger'in fundamental ontolojisi üzerinden eğilir. Merleau-Ponty'nin üzerinde durduğu esas konulardan biri 'algı' kavramı ve onun uzantılarıyla ilgilidir. O algının, insanın hakikat tecrübesindeki belirleyici rolünü göstermesi açısından sanat eserlerini özellikle resmi yorumlar. Yine bu bağlamda Merleau-Ponty insanı, yaşadığı dünyayla, içinde var olduğu uzamla, diyalog içinde olduğu diğer canlılarla olan bağını yeniden gözden geçirmeye çağırır. Duyumsal tecrübelerin hak ettiği değerin onlara verilmediğini düşünür. Düşünce tarihinde algının ve duyumsal tecrübenin ne zaman ikincilleştirildiği sorusunu sorar. Bu soruyla birlikte klasik dünya ve modern dünya diye isimlendirdiği bir ayrıma gider. Bu ayrımla onun yapmak istediği algının ve duyumsal tecrübenin zaman içerisinde nasıl alımlandığını göstermektir. Akli esas alan klasik dünyanın algıyı esas alan modern dünyadan farklılaştığını özellikle Aristoteles, Descartes ve Husserl analizleri üzerinden gösterir. Modern dünyanın klasik dünyadan nasıl farklılaştığını özellikle sanat (resim) irdelemesi üzerinden gösterir. Bu makalemizde Merleau-Ponty'nin klasik dünya ve modern dünya ayrımlarına yönelik analizlerini değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Merleau-Ponty, Husserl, klasik dünya, modern dünya, algı

THE POSITION OF *PERCEPTION* IN THE CONTEXT OF THE CLASSICAL AND MODERN WORLD IN MERLEAU-PONTY'S PHILOSOPHY

ABSTRACT

Merleau-Ponty approaches Husserl's phenomenology through Heidegger's fundamental ontology. One of the main issues Merleau-Ponty focuses on is related to the concept of 'perception' and its extensions. He interprets works of art, especially formally, in terms of showing the decisive role of perception in the human experience of truth. Again in this context, Merleau-Ponty calls on humans to reconsider their connection with the world they live in, the space they exist in, and other living beings they are in dialogue with. He thinks that sensory experiences are not given the value they deserve. He asks the question of when perception and sensory experience were subordinated in the history of thought. With this question, he makes a distinction that he calls the classical world and the modern world. What he wants to do with this distinction is to show how perception and sensory experience have been received over time. He shows that the classical world, which is based on reason, differs from the modern world, which is based on perception, especially through the analyses of Aristotle, Descartes, and Husserl. He shows how the modern world differs from the classical world, especially through the examination of art (painting). In this article, we will evaluate Merleau-Ponty's analyses of the distinctions between the classical world and the modern world.

Keywords: Merleau-Ponty, Husserl, classical world, modern world, perception

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7739-9388.

Giriş

Merleau-Ponty, klasik ve modern dünya arasında belirgin bir ayrım yapar. Bu iki dünya arasındaki en temel fark, ona göre ‘şeylerin hakikatine’ yönelik fenomenolojik yöntemle, yani deneyim ve algı üzerinden kavrandığında ortaya çıkar. Merleau-Ponty’ye göre, dünyanın varlık anlamını ortaya çıkarmak gerekir ve bunun için ‘şeylerin hakikati’ öteki dünyada değil, bu dünyada aranmalıdır. Merleau-Ponty’ye göre, Descartes, dünyanın varlık anlamını sormaz ve bu sebeple de insanın dışına çıkamaz. Descartes, metodik şüphe yoluyla varlığın temelini arar ve “cogito ergo sum” ile buna ulaştığını söyler. Descartes’ın varlık ve bilgi sorununu zihin-beden düalizmi çerçevesinde ele alması Merleau-Ponty tarafından eleştirilir. Buna binaen Merleau-Ponty, Descartes’ın bedeni ve algıyı ikincil plana atmasını eleştirir. “Kartezyen çözüm, insan düşüncesini olgusal koşulları içinde kendi kendisinin garantisi olarak almaz; onu mutlak olarak kendine sahip bir düşünceye dayandırır. Özün ve varoluşun bağlantısı deneyimde değil sonsuzluk idesinde bulunur. Dolayısıyla, refleksif analizin tamamıyla dogmatik bir varlık ideası üzerinde kurulduğu doğrudur ve bu anlamda söz konusu analiz tamamına ermiş bir bilinçlenme değildir” (Merleau-Ponty, 2016: 82-82). Ona göre, asıl mesele insanın dışına çıkabilmektir. İşte, klasik ve modern dünya arasındaki yöntemsel fark buradan kaynaklanır. Modern düşünce, klasik düşüncenin aksine insanın dışına çıkmayı hedefler.

İnsanın dışına çıkarak dünyanın varlık anlamı aranmalıdır. Merleau-Ponty’ye göre, klasik dünyada insanın dışına çıkmak diye bir mesele yoktur. “Çünkü bu yazarlara göre, yetkin insan diye bir şey vardır ve bu insanın görevi de Descartes’ın dediği gibi, doğanın ‘hâkimi ve sahibi’ olmaktır” (Merleau-Ponty, 2005: 38). Modern dünyada ise insanın dışındaki ‘dünya’ tartışmaların odak noktasıdır. Bu da insanın dışında var olan dünyanın nasıl bilinebileceği sorusuna yol açar. Bu soruya fenomenologlar, özellikle Merleau-Ponty, kendi algılarımızla diye cevap verir. Binaenaleyh, Merleau-Ponty, dünyayı bilmede bir yöntem olarak doğalcı tutumu eleştirir. Ona göre duyumsanana geri gidilmesi gerekir. Bu doğrultuda insan, dünyanın mevcudiyetini sahiplenmelidir. Merleau-Ponty, doğalcı tutumu reddetmenin bilime karşı çıkmak olmadığını savunur. Ayrıca, Merleau-Ponty’ye göre fenomenoloji sayesinde biz özleri idrak edebiliriz. Burada ilginç olan husus, fenomenolojinin bir ayağının klasik dünyada olmasıyla ilgilidir. Nitekim fenomenoloji, idealist ve deneyci felsefelerden etkilenir; fakat fenomenoloji, idealizm ve deneyciliğin sentezi değildir. Merleau-Ponty’nin felsefesindeki sentez, varoluş ve olgusallığın sentezidir.

1. Klasik ve Modern Dünya

Merleau-Ponty’ye göre modern dünyanın temel özelliklerinden biri algı dünyasına dönüştür. Bu özellik kendisini her alanda gösterir. Klasik dünyanın temel özelliği ise akıl üzerine yaptığı vurgudur. Merleau-Ponty algı ve akıl arasında bir hiyerarşi kurmaktan ziyade, algının felsefi düşüncede ihmal edilen yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmakla birlikte şu soruyu sorar: Aklı merkeze alan bir dünyadan, algıya önem veren bir dünyaya geçiş felsefi anlamda bir gerileme sayılmaz mı? Algı ve akli bir bütünün parçaları olarak ele alır. Ona göre, modern dünya, elde edilen sanat veya ahlak bilgisinde evrensellik aramaz; çünkü ‘algı’nın, ‘akıl’ gibi evrensellik iddiası yoktur.

1.1.Modern Dünyada Sanat

Algı dünyasını sanatla, özellikle de resimle canlandırırız. Misal, resim insanı yaşadığı dünyanın karşısına getirir. Bu anlamda, Merleau-Ponty, resmin insana çok şey anlattığını söyler. Ona göre,

resim insanı şeylerin kendi görünüşüne götürür. “Dünyayı görmeyi baştan öğrenmek isteyen bir algı felsefesi de adeta resimle görev değişimi yaparak resme ve genelde sanatlara hak ettikleri yeri yeniden kazandıracak ve bizi onları kendi saflıkları içerisinde benimsemeye açık hale gelecek” (Merleau-Ponty, 2005: 59-60). Bir sanat eseri olarak resim, belirli bir varlığı anlatır. Her sanat yapıtı gibi resim de varlığa dair bilgi verir ve varlığı somutlaştırır. Sanatçının algıladığı bir dünya vardır. Sanatçı bu algıyı, sanat yapısına dönüştürür. Sanatçı, bir eser ortaya koyarken toplumsal etkenlerin tesiri altında faaliyet gösterir ve dünyada gördüğü eksiklikleri tamamlamaya çalışır. Bu anlamda, Merleau-Ponty’ye göre sanatçı, dünyayı olduğu gibi değil, deneyimlediği şekilde yansıtır. Sanat eseri, algının ve bedeninin dünyayla olan dinamik ilişkisini açığa çıkarır. Bu anlamda sanatçının görevi dünyadaki algı deneyimini paylaşmaktır.

Algı dünyasında, şeyler ve şeylerin görünme tarzları birbirinden ayrılmaz (Merleau-Ponty, 2005: 67). Mesela, bir masa için ‘üstünde yemek yemeye ve yazı yazmaya yarayan üç-dört ayaklı yatay tabla’ denildiğinde tanımlama yapılmış olur. Masanın oymaları ve ayaklarının biçimi gibi ayrıntılar ihmal edilerek, masa tanımlanmış olur. Masanın nasıl algılandığı meselesine biraz daha yakından bakalım. Masayı algılayan kişi, masanın işlerini yerine getirme biçiminden habersiz olarak masayı algılar. Algılama esnasında ayrıntılara yer verilmez. Masanın ayaklarının rengi, uzunluğu veya kısalığı, oymaları vb. hususlar masa anlamına ulaşırsa ilgi çekicidir. Sanat eseri de masa gibi tenli bir bütünlüktür. Sanat eseri bağımsız bir şey değil, onu açığa çıkaran gösterge ve ayrıntıların yönetimi altındadır. Diğer algı nesneleri gibi sanat eserinin doğası da görülür veya iştilir. Yine diğer algı nesnelerinde olduğu gibi sanat eserine yönelik tanımlama ve çözümlemeler, sanat eserinin algısal deneyiminin yerini tutamaz.

Merleau-Ponty açısından sanat eserleri, algılayıcı çıkışa yönlendiren oklardır. Sanat eseri, nesnesinin yokluğunda onun incelenmesini sağlar ve bu anlamda nesnenin özünü muhafaza eden bir fotoğraf gibidir. Ama durum algılayıcı yanılmamalıdır. Zira resim dünyanın taklidi değil, kendi başına bir dünyadır. Bu anlamda resim eseri doğal olana gönderme yapmaz. “Ressamlar gerçek nesneler üstünde çalışırken bile amaçları asla nesnenin kendisini akla getirmek değildir. Amaçları tuvalin üzerinde kendi kendine yeten bir görüntü kurmaktır” (Merleau-Ponty, 2005: 62). Merleau-Ponty’ye göre algı, sadece ben’in daha doğrusu birinci tekil şahsın bilgisidir. Klasik dünya görüşüne göre aklın ulaştığı sonuç zaman ve mekândan bağımsız, değişmez ve her yerde geçerlidir. Bu sebeple klasik dünyanın *dünya temsili*nde, dünya tasavvurunda *bütünlük* var. Çünkü dünyanın temsiline akılla ulaşılır (ulaşıldığı kabul edilir). Bu görüşe göre dünya tasavvuru akılla inşa edilmemiştir, akılla o temsile ulaşılmıştır. Çünkü o temsil, ide veya form olarak zaten bizim varlığımızdan bağımsız olarak vardır. İnsanın üzerine düşen vazife o ideyi veya formu yakalamaktır. Merleau-Ponty’ye göre klasik dünyada düşünme etkinliği bu temel üzerinden yapılır. Binaenaleyh “duyum, son derece bulanık bir mefhumdur ve onu olduğu gibi kabul eden klasik analizler algı fenomenini ıskalamıştır” (Merleau-Ponty, 2016: 29). Aristotelesçi bakış açısından yola çıkılarak oluşturulan *dünya temsili* (tasavvuru) şu şekilde ifade edilebilir: Bu dünya, dört maddeden müteşekkildir ve varlık hiyerarşisinde ay altı âlemde yer alır. Dünya, kapalı bir kutu gibidir. Gerçeklikten daha çok pay alan gerçek varlıklar ise ay üstü âlemedir. (Çelik, 2008: 154-156 ve Çitil, 2012: 14-15). Descartes ile Aristotelesçi paradigma giderek çözülmeye başlar. Aslında bu sürecin sadece Descartes ile başladığı söylenemez. Giordano Bruno, Galileo Galilei, Nicolaus Copernicus gibi bilim adamları Aristotelesçi dünya görüşüne karşı tezler ileri sürerler. Descartes ise Aristotelesçi paradigmanın nasıl ortadan kaldırılacağına yöntemini geliştirir.

Klasik dünyanın *dünya temsili*nin bütün ve tamamlanmış olmasına karşın modern dünyanın *dünya temsili*nde birtakım çatlaklıklar mevcuttur. Modern sanatkârda özgüven yoktur; zihni berraklıktan uzaktır. Modern resimler üzerinde çalışmalar yapılır ve ortaya birbirinden farklı onlarca teori çıkar. Bunun sebebi, hem ressamın hem de resmi araştıran insanların zihinlerinin bulanık ve muğlak olmasıdır. Merleau-Ponty, modern dünyada insanların her konuda içine düştükleri ikircilikten bahseder ve ona göre bu ikircilik, modern insanı hayalet gibi takip eder. “Modern düşüncenin ikircilliği yüzünden modern insan yaşamının her basamağında ve iletişim içerisinde olduğu her alanda ikircil eylem dünyasına sürüklenmiştir. Modern insan, Antik Çağ insanı gibi “‘hayran gönüllü’ değil ‘ayran gönüllü’ bir insan olarak içine düşmüş olduğu ontik döngüden kendini kurtaramamıştır” (Aydoğdu, 2010: 265). Merleau-Ponty, bu durumdan kaçışın olmadığını söyler. Binaenaleyh, bu hayaletle karşı verilen savaşta kullanılan bütün silahlar da o ikircikliğin ürünüdür.

2. Merleau-Ponty ve “Algı”

Husserl’e göre, eşyayı zihin inşa etmez. Husserl’e göre, dünya orada vardır ve ondan bağımsız olarak ben de varım. Bu aslında Descartes tarafından felsefe gündemine getirilen, fakat kendisi tarafından çözülmemiş bir sorundur. Descartes’e göre, bir ben varım ve bir de ben olmayan, yani dış dünya var. Fenomenolojinin ortaya çıkma sebebi, ben’in kendini ve dış dünyayı nasıl bildiği sorunuyla doğrudan ilintilidir.

Husserl’de olduğu gibi, Merleau-Ponty’ye göre de nesnelerin özlerine indirgenmesi ve özlere geri dönülmesi gerekir. Bu yaklaşımın adı, *eidetik indirgemedir*. Eidetik indirgemedede, yöntemsel şüphe gizli bir şekilde var. Çünkü Husserl’e göre, fenomenolojinin kurucusu aslında Descartes’tır. Fakat Husserl’e göre, Descartes ‘Ben kimim?’ sorusunu sormaz. ‘Ben kendimi nasıl biliyorum?’ sorusuna cevap vermez. Husserl’e göre, Descartes şüphe yöntemi sayesinde açtığı alanı göremez. Husserl, Descartes’ın başlattığı ama yarım bıraktığını düşündüğü yerden fenomenolojisini oluşturmaya başlar. Bu doğrultuda Husserl, saf ben kavramına müracaat eder. “Husserl, Kartezyen ön kabulleri muhafaza etmekten fazlasını yapar, ben’in bilince ait bileşenlerle kurduğu tüm bağıntıların taşıdığı bu tam uygunluğun sebebini de ortaya koyar. Cogito’nun ve ben’in tüm faaliyetlerinin gösterdiği şey, ben ile yaşantıları arasında sürekli birliğin kalıcılığıdır” (Larison, 2020: 19). Merleau-Ponty ise şu soruyu sorar: ‘Saf ben alanı mutlak mıdır?’ Merleau-Ponty’ye göre, saf zihin, deneysel varlığımızın ötesindedir. Bunun doğal sonucu olarak, ‘İndirgmeden etkilenmeyen kendinde varlık olabilir mi?’ sorusunu gündeme getirir. Merleau-Ponty’ye göre saf zihin radikal bir kararlılıkla oluşturulmuş bir kavramdır. “Merleau-Ponty Descartes’a doğrudan sum’un varlık anlamını neden izah etmediğini sormaz, ona göre asıl sorun Descartes’ın idealist refleksiyonun büyümesine kendisini çok çabuk kaptırması ve ego sum’u irdelemeden saf zihin olarak kavramasıdır” (Şan, 2017: 73).

Merleau-Ponty’ye göre modern dünyada, dünyayla temas kaybedildi. Asıl insani olan doğal olan değildir. Bilinç, doğa biliminin nesnesi olarak kavranamaz. Bu bağlamda Husserl’in üzerinde durduğu ‘yaşam dünyası’ kavramının geliştirilmesi gerekir. Zira yaşam dünyası katmanlardan ibarettir. “Nesnel dünyanın sınırları olan tüm bu hakları ancak yaşam dünyası’nda anlayabiliriz” (Merleau-Ponty, 2016: 98). Merleau-Ponty, yaşam dünyası’nın algılanan dünya olduğunu savunur. Şeylerin kendisine dönelim demek olan fenomenoloji aslında insanı yaşam dünyası’na doğru yönlendirir. “İlk felsefi edim nesnel dünyanın berisindeki yaşam dünyası’na geri dönmek olacaktır” (Merleau-Ponty, 2016: 97-98).

3. Merleau-Ponty'nin Husserl ve Heidegger Okuması

Husserl, 'epokhe' ismini verdiği yöntemi geliştirir. Epokhe yöntemi sayesinde özne, dış dünyaya ait yargılarını askıya alır; yani doğal tavrı parantez içine alır. Bu anlamda, epokhe yöntemi bir indirgemedir. Merleau-Ponty'ye göre, Husserl indirgemeyi radikal bir boyuta taşır. Bu sebeple, Husserl'i eleştirir. Merleau-Ponty, Husserl'in fenomenolojik indirgemesinin tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini, çünkü algının ve bedenin dünya ile sürekli etkileşim halinde olduğunu savunur. Bu nedenle, indirgemeyi tamamlanmamış bir süreç olarak görür. Ona göre, indirgemeden 'eksiksiz' diye bahsedemeyiz. Zira, indirgeme yöntemi gerekli ama yetersizdir. Bu doğrultuda, Merleau-Ponty, 'düşünülmemiş düşünce' mefhumunu gündeme getirir. Düşünülmemiş düşünce, algı dünyasına aittir ve bilinçli düşüncenin ötesindeki deneyim ve algı düzeylerine işaret eder. Merleau-Ponty'ye göre, saf fenomenoloji ne reel olanlarla ne de olgularla ilgilenir. "Bu genişletilmiş yönelimsellik mefhumu sayesinde fenomenolojik 'anlama', 'hakiki ve devinimsiz doğalarla' sınırlı olan klasik 'idrak'tan ayrılır ve fenomenoloji bir oluşum fenomenolojisine dönüşebilir" (Merleau-Ponty, 2016: 24).

Saf olana ulaşabilmek için, öncelikle doğal tavrın paranteze alınması gerekir. Fenomenoloji, bir şeyin varlığıyla onun tezahürünü eşitler. Yani, fenomenolojik yaklaşıma göre bir şeyin varlığı onun tezahürüdür. Doğal tavır, bu tezahürü görmez. Doğal tavrı esas alan biri, 'beni kuşatan alan var ama bilmiyorum' der. "Özne, doğal tavır içinde bilgi yapılarını tümüyle yakalayamaz. Bilgi fenomeni bundan dolayı eksik ele alınır. Doğal tavra karşı Husserl felsefi tavrı önermektedir" (Ersoy, 2021: 5).

Merleau-Ponty belirttiğimiz üzere Husserl'in saf ben düşüncesini ve radikal bulduğu epokhe yöntemini eleştirir. Çünkü Husserl'in yönteminin uygulanması, bilincin içselleştirilmesine yol açar. Bu eleştirilerinin sonucunda Merleau-Ponty bir başka soruna, başkalarının yani ben olmayanların algılanması sorununa ulaşır.

Başkasını nasıl algıları? Bedenli varlığa sahip olduğumuza göre diğer bedenli varlıklarla duygudaşlık kurarım. Başkasıyla kurduğum ilişki önemlidir. Bedenin her hareketi, konuşulan her cümle, spontan olarak diğer bedenlerin hareketleri ve diğerlerinin cümleleriyle irtibat içerisindedir (Vidovina, 2008: 64). Başkasının nasıl algılanması aşkın bir bilincin nasıl yorumlanacağını meselesine bağlıdır. Bu da bizi 'yaralı cogito' fikrine ulaştırır. Bütün bunlar yaşam problemleridir. İşte, 'kendine dönmek, kendinden çıkmaktır' görüşüne Merleau-Ponty, bu sorunları tartışarak ulaşır. Kendinen çıkmak bir anlamda ben'in yönelimselliğidir.

Yaşam dünyası, algılanan dünyadır. Algılanan dünyayı düşünmek, düşünülmemiş olanı düşündürmek aslında. 'Düşünülmemiş düşünce' görüşü, Heidegger'in *aletheia* okumasına benzer. Fakat Merleau-Ponty, *arkhe* arayışında değildir. Çünkü *arkhe* arayışı dünyanın yüklem sonraki durumunun araştırılmasıdır. Merleau-Ponty için esas olan dünyanın yüklem önceki durumunun araştırılmasıdır. Bu aslında Merleau-Ponty'de Heidegger etkisinin açık göstergesidir. "Heidegger'le birlikte yönelimselliğin bilinçten taşmasının Merleau-Ponty için verimli bir zemin hazırladığı söylenebilir. Dasein'in dünyayla ilişkisi, Kartezyen öznenin, nesnesiyle girdiği temsiliyet ilişkisine benzemez. Dasein, içine fırlatıldığı dünyaya mesafe alamaz, varlığının imkânını tam da burada bulur" (Öcel, 2020: 103). Merleau-Ponty hem Husserl'in hem de Heidegger'in kavramlarına sığmayan sezgilerini ele alır. Dünyanın dünyasallığını arama çabası algılarla başlayan, algılayan ben'le devam eden ve algılanan dünyada tamamlanan faaliyetlerdir. Sonuç olarak Merleau-Ponty felsefesinin, Husserl ve Heidegger'in düşüncelerinin mükemmel şekilde sentezinden müteşekkil olduğu denilebilir (Kondrateva, 2013: 99). "O, algı ve beden kavramlarını Husserl'e yakın bir biçimde yeniden düşünmeye çalışırken, döneminin Fransız

felsefesi için klasik sayılabilecek bir jestle Heidegger'i Husserl'e karşı kullanmaya, Husserl'i Heideggerci bir biçimde yenilemeye kalkar" (Direk, 2003: 15). Merleau-Ponty'nin Husserl ve Heidegger'den etkilendiği noktasında Kondrateva'nın tespitine katılıyoruz. Bununla birlikte Merleau-Ponty'nin kendi özgün felsefesini geliştirdiği söylenebilir. Merleau-Ponty, Husserl ve Heidegger'in düşüncelerini aynen benimsemekten ziyade, eleştirel bir şekilde yeniden yorumlar.

Sonuç

Akıl, bilgi kazanma hiyerarşisinde en başta durmasına rağmen, algılar olmazsa akıl bir işe yaramaz. Batı felsefesinde ise akli esas alan filozoflar genellikle algıların belirleyici işlevlerini yok saymışlar. "Aslında duyum son derece bulanık bir kavramdır ve onu sorgulamadan kabul eden klasik analizler, algı fenomenini ıskalamışlardır. Merleau-Ponty algı sorununu ele alırken bu durumun iyice farkındadır" (Şan, 2015: 74). Algıyı esas alan filozoflar ise aklın işlevlerini kabul etmemişler. Merleau-Ponty aklın rolünü inkâr etmez. "Merleau-Ponty'nin felsefesi akıl fenomenini, tezahür ettiği gibi ele alıp bir özler evreni olarak dayatmak yerine onu yeniden sorgular" (Şan, 2015: 111). O aklın nesnenin özünü veremeyeceğini söyler. Nesneyi olduğu gibi bize verecek olan şeyin algı olduğunu savunur.

Merleau-Ponty, Husserl'i bir adım ileriye götürerek kendi özgün felsefesini oluşturur. Merleau-Ponty ben'i merkeze alan ve diğer bütün var olanları şeyleştiren felsefi yaklaşımı yani Kartezyenizmi eleştirir.

Kaynaklar

- Aydoğdu, H. (2010). Maurice Merleau-Ponty'nin Fenomenolojik Ontolojisi. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Çelik, S. (2008). Pragmatizm: Pratik Bir Felsefe. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Çitil, A. (2012). Çağdaş Felsefe-I. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Direk, Z. (2003). "Giriş". Dünyanın Teni Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ersoy, A. E. (2021). Özel Zaman Bağlamında Husserlci Fenomenoloji ve Kantçı Eleştiri İlişkisi, Düşünbil Merleau-Ponty (97), 5-7
- Kondrateva, E. V. (2013). İnterpretasiya Jivopisi v Fenomenologii Vospriyatiya M. Merlo-Ponti, Filosofiya, Sosyologiya i Kulturologiya, (6), 99-103.
- Larison, M. (2020). Yönelimsel Kendi ve Metamorfozları: Bir Problemin Kısa Tarihi, Phainomena Merleau-Ponty, (3), 13-33.
- Merleau-Ponty, M. (2016). Algının Fenomenolojisi, Çev: Emine Sarıkartal ve Eylem Hacımuratoğlu, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (2005). Algılanan Dünya, Çev: Ömer Aygün, İstanbul: Metis Yayınları.
- Öcel, C. (2020). Merleau-Ponty'den Deleuze'e Temsile Direnişin Olanakları: Ten ve İçkinlik Düzlemi, Phainomena Merleau-Ponty, (3), 99-124.
- Şan, E. (2017). Algıya Göre Düşünmek, Cogito Merleau-Ponty, (88), 63-83.
- Şan, E. (2015). Merleau-Ponty, İstanbul: Say Yayınları.
- Vidovina, İ. S. (2008). M. Merlo-Ponti: Filosofiya ploti i problema soşialnogo, İstoriya Filosofii, (13), 49-68.